

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MILLIY MUSIQA NAMUNALARIDAN DARS VA DARSDAN TASHQARI FAOLIYATDA FOYDALANISH METODIKASI

M. Qaxxorova

Qo'qon shaxar 23-umum ta'lim maktabi
"Xalq ta'limi a'lochisi" oliy toifali o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy musiqa namunalaridan dars va darsdan tashqari faoliyatda foydalanishning nazariy-metodologik asoslari, pedagogik imkoniyatlari va metodik xususiyatlari yoritilgan. Milliy musiqiy merosning yosh avlod ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, estetik didi, milliy o'zligini anglash va badiiy tafakkurini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, milliy kuy-qo'shiqlarni ta'lim jarayoniga integratsiyalash, interfaol metodlardan foydalanish, ijodiy-amaliy faoliyatni tashkil etish va darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlarni takomillashtirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: milliy musiqa, musiqa ta'limi, milliy musiqa namunalari, dars jarayoni, darsdan tashqari faoliyat, musiqiy-estetik tarbiya, milliy qadriyatlar, pedagogik metodika, musiqiy kompetensiya, ijodiy faoliyat.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida yosh avlodning milliy-madaniy merosga munosabatini shakllantirish, ularning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini boyitish hamda milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, musiqa ta'limi jarayonida milliy musiqa namunalaridan maqsadli va tizimli foydalanish o'quvchilarning badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirish, milliy o'zligini anglash va madaniy merosga daxldorlik hissini kuchaytirishda muhim pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbek xalqining boy musiqiy merosi xalq qo'shiqlari, laparlar, yalla, katta ashula, maqom san'ati, cholg'u kuylari, marosim musiqasi va turli hududlarga xos ijrochilik an'analarni o'z ichiga oladi. Ushbu musiqiy namunalarda xalqning tarixiy xotirasi, turmush tarzi, dunyoqarashi, estetik qarashlari va ma'naviy tajribasi mujassam. Shu jihatdan milliy musiqani o'rganish faqat musiqiy bilim va ko'nikmalarni egallash bilan cheklanmay, balki o'quvchining shaxsiy qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlari va madaniy o'zligini shakllantirishga ham ta'sir ko'rsatadi. Musiqa darslarida milliy musiqiy merosdan foydalanishning samaradorligi o'qituvchining metodik tayyorgarligi, o'quv materialining yosh xususiyatlariga mosligi, musiqiy faoliyat turlarining o'zaro uyg'unligi va ta'lim jarayonining izchil tashkil etilishiga bog'liq. Shu bilan birga, darsdan tashqari faoliyat milliy musiqa namunalarini amaliy o'zlashtirish, ijrochilik tajribasini boyitish va o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish uchun qo'shimcha imkoniyat yaratadi.

Milliy musiqa namunalaridan ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanishning nazariy asoslarini pedagogika, musiqa psixologiyasi, aksiologiya, faoliyat nazariyasi va etnomadaniy ta’lim yondashuvlari orqali izohlash mumkin. Ushbu yondashuvlar milliy musiqa vositasida o’quvchining bilim, hissiy idrok, amaliy faoliyat va qadriyatlarga munosabatini yaxlit rivojlantirishga xizmat qiladi. Aksiologik yondashuv ta’lim jarayonida milliy musiqaning qadriyat mazmunini anglashga alohida e’tibor qaratadi. Bunda o’quvchi milliy kuy va qo’shiqlarni shunchaki musiqiy asar sifatida emas, balki xalqning tarixiy-madaniy tajribasini ifodalovchi ma’naviy boylik sifatida idrok etadi. Masalan, mehnat qo’shiqlari orqali mehnatsevarlik, xalq termalari orqali hayotiy tajriba, marosim qo’shiqlari orqali esa jamoaviylik va avlodlar davomiyligi haqidagi tasavvurlar shakllantirilishi mumkin. Demak, milliy musiqa namunalarining mazmunini tahlil qilish o’quvchilarda musiqiy asar va unda ifodalangan hayotiy qadriyatlar o’rtasidagi bog’liqlikni anglash imkonini yaratadi. Faoliyatga asoslangan yondashuvga ko’ra, musiqiy bilimlar o’quvchining bevosita amaliy ishtiroki orqali mustahkamlanadi. Dars jarayonida tinglash, kuylash, ritmik jo’r bo’lish, cholg’u asboblari ijro etish, musiqiy tahlil va ijodiy topshiriqlarni bajarish o’zaro bog’liq holda tashkil etiladi. Bunda o’quvchi tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki musiqiy faoliyatning faol ishtirokchisiga aylanadi. Musiqiy faoliyatning turli shakllarida ishtirok etish uning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va jamoaviy hamkorlik ko’nikmalarini rivojlantiradi. Madaniy-tarixiy yondashuv musiqiy merosning ijtimoiy muhitda o’zlashtirilishi va avloddan avlodga uzatilishiga asoslanadi. L. S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida inson taraqqiyotida ijtimoiy munosabatlar va madaniy vositalarning ahamiyati ta’kidlanadi. Ushbu g’oyalarni milliy musiqa ta’limiga tatbiq etganda, ustoz-shogird munosabatlari, jamoaviy ijro, oilaviy musiqiy an’analar va mahalliy ijrochilik maktablari musiqiy tajribaning ijtimoiy uzatilish mexanizmlari sifatida namoyon bo’ladi. O’quvchilar xalq ijrochilari bilan muloqot qilish, an’anaviy ijro namunalarini kuzatish va musiqiy tajribalarni o’zlashtirish orqali milliy musiqaning mazmuni va ijrochilik xususiyatlarini chuqurroq anglaydilar.

Shaxsga yo’naltirilgan yondashuv o’quvchilarning musiqiy qobiliyati, qiziqishi, ijodiy imkoniyatlari va individual rivojlanish sur’atlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Bir xil musiqiy materialni turli darajadagi topshiriqlar orqali o’rgatish, o’quvchilarga ijro uchun asar tanlash imkonini yaratish va ijodiy tashabbusni qo’llab-quvvatlash ushbu yondashuvning amaliy ifodasidir. Bunda har bir o’quvchining musiqiy faoliyatdagi ishtiroki va rivojlanish jarayoni individual tarzda qo’llab-quvvatlanadi. Mazkur nazariy yondashuvlarni umumlashtirish asosida milliy musiqa namunalaridan foydalanish jarayonini musiqiy meros bilan tanishish, musiqiy idrok va tahlil, amaliy ijro, qadriyat mazmunini anglash, ijodiy faoliyat va shaxsiy munosabatni namoyon etish bosqichlari orqali tashkil etish mumkin. Bunday ketma-ketlik milliy musiqa namunalarini o’rganish jarayonini oddiy bilim berishdan tarbiyaviy va ijodiy natijalarga yo’naltirishga yordam beradi. Musiqa darslarida milliy musiqa namunalaridan foydalanish tinglash, kuylash, musiqiy savodxonlik, cholg’u ijrochiligi va musiqiy ijod faoliyatlarini o’zaro

uyg'unlashtirish asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Bunda o'quv materialining mazmuni, o'quvchilarning yosh xususiyatlari va darsning aniq maqsadlari hisobga olinadi. Milliy musiqa namunalarini o'rgatishda musiqiy tinglash va tahlil metodidan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Ushbu metod o'quvchilarda milliy musiqaning janriy, uslubiy va ifodaviy xususiyatlarini anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, Farg'ona–Toshkent maqom yo'llaridan namunalar, Xorazm lazgisi, Surxondaryo va Qashqadaryo dostonchilik an'analari, xalq kuy-qo'shiqlari tinglatilib, ularning ritmik tuzilishi, ohang xususiyatlari, ijro uslubi va badiiy mazmuni tahlil qilinadi. O'quvchilarga asarda qanday kayfiyat ifodalangani, kuy qaysi hudud ijrochilik an'analari xosligi, cholg'u va ovoz uyg'unligi qanday taassurot uyg'otishi yuzasidan savollar berish ularning musiqiy idrokini faollashtiradi. Milliy musiqaning turli hududlarga xos namunolari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga qaratilgan taqqoslash metodi ham samarali hisoblanadi. Masalan, Farg'ona vodiysi va Xorazm xalq qo'shiqlarining ijro uslublari, ritmik xususiyatlari hamda musiqiy ifoda vositalarini taqqoslash orqali hududiy musiqiy tafovutlar va umumiy milliy musiqiy an'alar haqida tasavvur hosil qilinadi. Bu metod o'quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, O'zbekiston hududlaridagi musiqiy madaniyatning rang-barangligini anglashga yordam beradi. Amaliy ijro metodi milliy musiqa namunalarini bevosita o'zlashtirishda muhim o'rin tutadi. Milliy qo'shiqlarni jamoa bo'lib kuylash, oddiy ritmik jo'navozlikni bajarish, doira yoki boshqa milliy cholg'ulardan foydalanish o'quvchilarning musiqiy eshitish qobiliyati, ritm hissi, ijrochilik madaniyati va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bunda asarlarning diapazoni, murakkabligi va ijro talablari o'quvchilarning imkoniyatlariga mos tanlanishi lozim. Amaliy ijro jarayonida o'qituvchi nafas olish, talaffuz, ohang tozaligi, ritmik aniqlik va ijro ifodaliligiga e'tibor qaratadi. Muammoli ta'lim metodidan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O'quvchilarga milliy musiqa merosining zamonaviy hayotdagi o'rni bilan bog'liq savollar va muammoli vaziyatlar taqdim etiladi. Masalan, yoshlar orasida xalq qo'shiqlariga qiziqishni qanday oshirish mumkinligi yoki milliy musiqani zamonaviy texnologiyalar yordamida targ'ib qilishning qanday usullari mavjudligi yuzasidan munozaralar tashkil etiladi. Kichik guruhlarda izlanish, fikr almashish va takliflar ishlab chiqish orqali o'quvchilar milliy musiqaning bugungi jamiyatdagi ahamiyatini mustaqil tahlil qiladilar. Loyiha metodidan foydalanish milliy musiqa namunalarini o'rganishni izlanish va ijodiy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. O'quvchilar o'z hududidagi xalq qo'shiqlari, cholg'u ijrochilari, mahalliy musiqiy an'alar yoki oilaviy musiqiy meros haqida kichik tadqiqot loyihalarini tayyorlaydilar. Loyiha yakunida taqdimot, audioyozuv, videolavha yoki musiqiy chiqish tashkil etilishi mumkin. Bunda o'quvchilar musiqiy ma'lumotlarni yig'ish, saralash, tahlil qilish va ommaga taqdim etish tajribasiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, mahalliy musiqiy merosga qiziqish va uni o'rganishga nisbatan mas'uliyat hissi rivojlanadi.

Darsdan tashqari musiqiy faoliyat o'quvchilarning dars jarayonida olgan bilimlarini mustahkamlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va milliy musiqiy

merosga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu faoliyatning mazmuni o‘quvchilarning qiziqishlari, musiqiy tayyorgarligi va ta’lim muassasasining imkoniyatlariga muvofiq belgilanadi. Milliy musiqa yo‘nalishidagi to‘garaklar, mavzuli musiqiy kechalar, folklor tadqiqotlari, ijodiy tanlovlar, festivallar va ustoz-shogird uchrashuvlari darsdan tashqari faoliyatning samarali shakllari sifatida namoyon bo‘ladi. Milliy musiqa to‘garaklarida xalq qo‘shiqlari, maqom, milliy cholg‘ular va vokal ijrochiligiga oid mashg‘ulotlarni tashkil etish o‘quvchilarning ijrochilik mahoratini rivojlantirish imkonini beradi. To‘garak faoliyatida o‘quvchilarning qiziqishi va musiqiy qobiliyatidan kelib chiqib, yakka va jamoaviy ijro, ansambl mashg‘ulotlari, musiqiy savodxonlik hamda ijodiy topshiriqlar uyg‘unlashtiriladi. Mavzuli musiqiy kechalar esa milliy musiqa merosini kengroq o‘rganish va targ‘ib etishga yo‘naltiriladi. “Milliy kuylar jozibasi”, “Maqom — ma’naviyat ko‘zgusi”, “Xalq qo‘shiqlarida hayot va qadriyatlar” kabi mavzularda tashkil etiladigan tadbirlar o‘quvchilarning musiqiy bilimlarini namoyish etish, sahna madaniyatini rivojlantirish va ijodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Folklor tadqiqotlari va mahalliy ijrochilar bilan uchrashuvlar milliy musiqaning jonli ijro an‘analarini o‘rganishda alohida ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilar mahalliy xonandalar, sozandalar va folklor ijrochilari bilan suhbatlar tashkil etish, xalq qo‘shiqlarini yozib olish, ularning ijro tarixi va mazmunini o‘rganish orqali musiqiy merosga oid amaliy tajriba to‘playdilar. Bunday faoliyat ustoz-shogird an‘analarini ta’lim jarayoni bilan bog‘lashga yordam beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanib, milliy musiqa namunalari asosida audioarxiv, videokolleksiya, podkast va virtual taqdimotlar yaratish o‘quvchilarning axborot bilan ishlash hamda ijodiy faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Darsdan tashqari faoliyatda o‘quvchilarning mustaqil tashabbusiga alohida e’tibor qaratish zarur. Masalan, “Mening oilamning musiqiy merosi” loyihasi doirasida o‘quvchilar oilasida kuylanadigan xalq qo‘shiqlari, marosim musiqalari yoki avloddan avlodga o‘tib kelayotgan kuylar haqida ma’lumot to‘playdilar. Ushbu materiallar sinf yoki maktab miqyosida tashkil etiladigan musiqiy taqdimotlarda namoyish etiladi. Bunday faoliyat o‘quvchilarning oilaviy va mahalliy madaniy merosga qiziqishini kuchaytirishi, turli avlodlar o‘rtasidagi madaniy muloqotni qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Milliy musiqa namunalaridan foydalanish metodikasining samarali tashkil etilishi bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq. O‘quv materiallarini tanlashda ularning badiiy qiymati, milliy-madaniy mazmuni, tarbiyaviy imkoniyatlari va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi hisobga olinishi lozim. Milliy musiqa namunalari o‘rganish tinglash, tahlil, ijro va ijodiy faoliyat bilan bog‘liq holda olib borilishi zarur. Musika o‘qituvchisi milliy musiqaning tarixiy, nazariy va ijrochilik xususiyatlari bo‘yicha yetarli bilimga ega bo‘lishi, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishi kerak. Dars va darsdan tashqari faoliyat o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash ham muhim metodik shartlardan biridir. Darsda o‘rganilgan asar to‘garak mashg‘ulotlarida ijro etilishi, musiqiy kechalarda namoyish qilinishi yoki kichik tadqiqot loyihasining mavzusiga aylanishi mumkin. Bunday izchillik o‘quvchilarning musiqiy tajribasini boyitadi va bilimlarning amaliy faoliyatda mustahkamlanishiga yordam beradi. Shuningdek,

o‘quvchilarni rag‘batlantirish, ularning ijodiy yutuqlarini e‘tirof etish va musiqiy faoliyatda erkin ishtirok etishiga imkon yaratish ta’lim jarayonining tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi.

Milliy musiqa namunalaridan foydalanish natijalarini baholashda o‘quvchilarning nazariy bilimlari bilan bir qatorda, amaliy ijrochilik ko‘nikmalari, musiqiy idroki, ijodiy faolligi va milliy merosga munosabatini ham hisobga olish lozim. Kognitiv mezon o‘quvchilarning milliy musiqa janrlari, cholg‘ulari, ijrochilik maktablari va tarixiy-madaniy xususiyatlari haqidagi bilimlarini qamrab oladi. Musiqiy-idrokiy mezon kuy va qo‘shiqlarning xarakteri, janri, ritmi hamda ifoda vositalarini anglash darajasini ifodalaydi. Amaliy-ijrochilik mezoni milliy qo‘shiqlarni kuylash, ritmik jo‘rnavezlik va cholg‘u ijrochiligi ko‘nikmalarini baholashga yo‘naltiriladi. Ijodiy-faollik mezoni musiqiy loyihalar, ijodiy topshiriqlar, tadbirlar va mustaqil izlanishlarda ishtirok etishni qamrab oladi. Qadriyaviy munosabat mezoni esa milliy musiqiy merosga qiziqish, hurmat va uni asrab-avaylashga doir tashabbuslarning namoyon bo‘lishini nazarda tutadi.

Ushbu mezonlar asosida kuzatish, suhbat, amaliy ijro, ijodiy ishlar tahlili va o‘z-o‘zini baholash usullaridan foydalanish mumkin. Baholash jarayonida o‘quvchining dastlabki tayyorgarligi va individual rivojlanish dinamikasini hisobga olish muhim. Qadriyaviy munosabatni esa faqat bir martalik javob yoki ijro natijasi orqali emas, balki o‘quvchining muntazam faoliyati va namoyon etgan tashabbuslari asosida tahlil qilish maqsadga muvofiq. Milliy musiqa namunalaridan dars va darsdan tashqari faoliyatda foydalanish yosh avlodning musiqiy savodxonligi, estetik didi, ijodiy tafakkuri va milliy-madaniy merosga munosabatini rivojlantirishning muhim pedagogik yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish milliy musiqa namunalarining badiiy va tarbiyaviy imkoniyatlarini chuqur anglash, ta’lim mazmunini o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirish hamda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishni talab etadi.

XULOSA

Milliy musiqa namunalaridan foydalanish metodikasini aksiologik, faoliyatga asoslangan, madaniy-tarixiy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar integratsiyasi asosida tashkil etish mumkin. Bunda musiqiy tinglash, tahlil, amaliy ijro, muammoli ta’lim, loyiha ishlari va ijodiy tadbirlar o‘zaro uzviy bog‘liq holda qo‘llaniladi. Darsdan tashqari faoliyatning to‘garaklar, folklor tadqiqotlari, ustoz-shogird uchrashuvlari va musiqiy loyihalar shaklida yo‘lga qo‘yilishi milliy musiqa merosini amaliy o‘zlashtirish uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi. Natijada musiqa ta’limi o‘quvchilarning nafaqat musiqiy bilim va ko‘nikmalarini, balki milliy madaniyatga daxldorlik hissi, ijodiy tashabbusi va ma’naviy-estetik qarashlarini ham rivojlantirishga yo‘naltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.

3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." *Oriental Art and Culture* 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." *QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER* 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musiqi o‘qitish metodikasi va maktab repertuari." *Oquv qollanma, Fargona. “Fargona” nashriyoti* (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3, 127-132.
9. E’zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOIYILLARI. *University Research Base*, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(26), 192-195.
12. Кобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 291-295.